

Turkish Eurasian Minorities from the Perspective of International Law

Ahmad Kazemi

Ph.D. in International Law, Qom Islamic Azad University

Mohammad Ali Kafaifar*

Assistant Professor of International Law, Faculty of Human Sciences, Qom Islamic Azad University

(Date received: 5 Aug. 2020 - Date approved: 5 Oct. 2020)

Abstract

Turkey is a multi-ethnic country that is inhabited by diverse Eurasian minorities such as Armenians, Georgians, Uyghurs, Laz, Zazas, and Circassians. Under the influence of historical circumstances, Turkey has religious, ethnic, linguistic, and national minorities. During their rule, the Ottomans conquered various regions, including Eurasian ones. Of Turkey's 82 million population in 2018, 35% are minorities. According to the statistics, 18.9% are Kurds, 7.2% are Tatars, 1.8% are Arabs, 1% are Azeris and 1% are Yorks. The other 5% are minorities such as Armenians, Georgians, Circassians, Laz, and Balkans. Despite their small population, Eurasian minorities are highly diverse among Turkish minorities.

After the establishment of the Republic of Turkey (1923), the constitution emphasized "Turkish homeland", "Turkish citizens" and "Turkish existence". The implementation of a policy of population unification based on Turkish identity led to the denial of minorities. This is although Turkey had made commitments to minorities in Articles 37 to 45 of the Treaty of Lausanne (1923), part of which relates to Eurasian minorities, especially Armenians. The treaty defined minorities as non-Muslims, including Greeks, Jews, and Armenians. They had legal rights, schools, and religious services. Events such as Expulsion, confiscation of property, forced migration, and massacres such as tragedies (1915) against Armenians, the massacres of Kurds in Dersim (1938), and the Alawites in Sivas (1993) are some of the bitter happenings in the history of minorities in Turkey.

After the AKP came to power (2002), there were changes in Turkey's Eurasian approach as well as attitudes towards minorities. Turkish Prime Minister Recep Tayyip Erdogan in 2009 in the city of Duzce expressed a

* E-mail: ma.kafaifar@gmail.com (Corresponding author)

desire for fundamental reforms in minority rights. He called his country's past policies on minorities wrong and fascist. Subsequently, the issue of amendments to the 1936 law and the return of confiscated property of the Armenian and Greek religious minorities were raised. But this approach has changed since 2012 with a shift in Turkey's domestic and foreign policies. Due to the common concern of the international community about the consequences of the violation of the rights of minorities, in 1992 the "Declaration of the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities" was adopted by the General Assembly. Earlier, Article 27 of the International Covenant on Civil and Political Rights (1966) emphasized the rights of ethnic, religious, and linguistic minorities. This Covenant is binding on all nations.

With the development of the international law of minorities, and under the influence of the continuing unrest in some parts of Turkey and the strengthening of Ankara's Eurasianist approach, attention has increased to the situation of Eurasian minorities. The purpose of this article is to examine the situation of Eurasian minorities in Turkey from the perspective of international law. The article seeks to answer the question of what is the status of Eurasian minorities in Turkey under Article 27 of the International Covenant on Civil and Political Rights (1966) and the 1992 Declaration of minorities? The article hypothesizes that the legal status of Eurasian minorities in Turkey is not the same. This article, while theoretically explaining the concept of minorities and their rights, uses citation and descriptive-analytical methods. The results show that despite the positive steps taken to promote minority rights in Turkey, due to the dominance of the political view on the legal approach, the denial of minorities in the constitution, and the rejection of international minority rights instruments, the situation of Eurasian minorities in Turkey has been evolved from suitable to undesirable one. They are divided into satisfied and dissatisfied minorities. Satisfied minorities do not believe that their rights are systematically violated by the government. Some of these minorities have historically been absorbed into the majority culture in Turkey and their traditions and language have been destroyed or weakened. Therefore granting some rights to these minorities is not defined as a threat by the government. Some of these minorities have racial or cultural similarities with the Turkish majority or such similarities are propagated, such as Turkish Azeris or Chinese Uyghurs. Dissatisfied minorities believe that cultural and linguistic rights are violated, effective participation is denied, confiscated property has not been returned, forced integration into the majority happened, continued hatred dragged on, lack of access to a fair trial,

historical renaming, and direct and indirect discrimination was implemented. This situation is contrary to the three principles emphasized in international minority rights, namely non-deprivation, non-discrimination and non-forced integration.

The findings of the article indicate that Turkey's approach to minorities is political, not legal. There is no legal guarantee in Turkey for the implementation of the rights provided for minorities in international law. The few concessions made to minorities, especially from 2002 to 2011, were mostly cross-cutting government action rather than a change in laws. The extent of ethnic affiliation with the Turkic race and religious affiliation with the Sunni-Hanafi religion has influenced the situation of the Eurasian-ethnic minorities. Despite this, the linguistic, religious, and cultural characteristics of most minorities have been weakened by Ankara's approach. Over the past century the number of some minorities such as Circassians, Georgians, and Armenians, has dropped tenfold. It seems that Turkey needs to change its political approach to a legal one to raise the status of minorities to the level of international law standards. The first steps in this process are the acceptance of the four customary minorities in the constitution, joining the Declaration of Minorities, stopping the forced integration of minorities, stopping the Turkification of minorities, propagating and teaching the history and culture of minorities in textbooks to combat hatred, reforming laws dating back to the Ottoman period, and providing real statistics on minorities and promoting multiculturalism.

Keywords: Declaration of 1992 Minorities, Eurasian Minorities, International Law, Turkey, "Turkish Citizens".

اقلیت‌های اوراسیایی تبار ترکیه از دیدگاه حقوق بین‌الملل^۱

احمد کاظمی

دکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی قم

محمدعلی کفایی فر*

استادیار حقوق بین‌الملل، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی قم

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۵/۱۵ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۹/۰۷/۱۴)

چکیده

ترکیه کشوری است که گروه‌های متنوعی از اقلیت‌های اوراسیایی تبار مانند ارمنه، گرجی‌ها، اوغورها، لازها، زازاها و چرکس‌ها را در خود جای داده است. با توسعه حقوق بین‌الملل اقلیت‌ها و تحت تأثیر تداوم ناآرامی در برخی مناطق ترکیه و تقویت رویکرد اوراسیاگرایی آنکارا، توجه‌ها به وضعیت اقلیت‌های اوراسیایی تبار این کشور بیشتر شده است. در این نوشتار با هدف بررسی وضعیت اقلیت‌های اوراسیایی تبار ترکیه از منظر حقوق بین‌الملل، به دنبال پاسخ این پرسش هستیم که اقلیت‌های اوراسیایی تبار ترکیه از منظر حقوق بین‌الملل و در چارچوب ماده ۲۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی سال ۱۹۶۶ و اعلامیه سال ۱۹۹۲ مجمع عمومی درباره اقلیت‌ها چه وضعیتی دارند؟ در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که وضعیت حقوقی اقلیت‌های اوراسیایی تبار در ترکیه یکسان نیست. در این نوشتار ضمن تبیین نظری مفهوم اقلیت و حقوق آن‌ها و با کاربست روش استنادی و توصیفی-تحلیلی نشان می‌دهیم که با وجود برداشته شدن گام‌های مثبت در ارتقای حقوق اقلیت‌ها در ترکیه، به دلیل غلبه نگاه سیاسی بر رویکرد حقوقی، نفی اقلیت‌ها در قانون اساسی و نپذیرفتن اسناد بین‌المللی ویژه حقوق اقلیت‌ها، وضعیت اقلیت‌های اوراسیایی تبار ترکیه از شرایط مناسب تا نامطلوب را شامل می‌شود. از این دیدگاه، به دو دسته اقلیت‌های راضی و ناراضی تقسیم می‌شوند. میزان پیوند قومی با نژاد ترک و یا پیوند مذهبی با مذهب سنی حنفی بر وضعیت اقلیت‌های اوراسیایی تبار، تأثیر گذاشته است، اما به دلیل رویکرد آنکارا، بیشتر اقلیت‌ها با دگرگونی زبانی، مذهبی و فرهنگی روبه‌رو شده‌اند. ترکیه برای ارتقای وضعیت اقلیت‌ها به سطح معیارهای حقوق بین‌الملل، نیاز به تغییر رویکرد سیاسی به حقوقی دارد.

واژگان اصلی

اتباع ترک، اعلامیه (۱۹۹۲)، اقلیت‌های اوراسیایی تبار، ترکیه، حقوق بین‌الملل.

۱. این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی «وضعیت اقلیت‌ها در ترکیه از منظر حقوق بین‌الملل» و پایان‌نامه دکتری «معناشناسی مفهوم اقلیت در اسناد بین‌المللی حقوق بشر» است.

مقدمه

ترکیه کشوری است که متأثر از شرایط تاریخی، مجموعه‌ای از اقلیت‌های مذهبی، قومی، زبانی و ملی را در خود جای داده است. عثمانیان در زمان اقتدار خود سرزمین‌ها و جمعیت‌های گوناگونی از جمله اوراسیایی‌تبارها را در خود جا دادند. از جمعیت ۸۲ میلیونی ترکیه در سال ۲۰۱۸، ۳۵ درصد را اقلیت‌ها تشکیل می‌دهند. براساس این آمار، ۱۸،۹ درصد کردها، ۷،۲ درصد تاتارها، ۱،۸ درصد عرب‌ها، ۱ درصد آذری‌ها، ۱ درصد یوروک‌ها، و ۵ درصد را دیگر اقلیت‌ها مانند ارمنی‌ها، گرجی‌ها، چرکس‌ها، لازها و بالکان‌تبارها تشکیل می‌دهند (Dewdney, 2018: 17). اقلیت‌های اوراسیایی‌تبار با وجود جمعیت کم در میان اقلیت‌های ترکیه تنوع اسمی درخور توجهی دارند.

پس از تأسیس جمهوری ترکیه در سال ۱۹۲۳ با تأکید بر «وطن ترک»، «اتباع ترک» و «موجودیت ترک»^۱ در قانون اساسی و اجرای سیاست یکسان‌سازی جمعیت بر مبنای هویت ترکی، اقلیت‌ها انکار شدند. حال آنکه ترکیه در مواد ۳۷ تا ۴۵ پیمان لوزان (۱۹۲۳) تعهدهایی درباره اقلیت‌ها پذیرفته بود که بخشی از آن با اقلیت‌های اوراسیایی‌تبار به‌ویژه ارمنه ارتباط پیدا می‌کند. در این پیمان اقلیت‌ها به‌عنوان غیرمسلمانان شامل یونانی‌ها، یهودیان و ارمنه تعریف شدند و از حقوق قانونی، مدرسه‌ها و انجام مراسم مذهبی برخوردار بودند (Ergil, 2000: 121). اخراج، مصادره اموال، مهاجرت اجباری و کشتارها مانند فجایع سال ۱۹۱۵ علیه ارمنه، کشتار کردها در ڈرسیم در سال ۱۹۳۸ و علویان در سیواس در سال ۱۹۹۳ از رویدادهای تلخ تاریخ اقلیت‌ها در ترکیه است.

پس از روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه در سال ۲۰۰۲ تغییرهایی در رویکرد اوراسیایی ترکیه و همچنین نگاه به اقلیت‌ها ایجاد شد. رجب طیب اردوغان نخست‌وزیر ترکیه در سال ۲۰۰۹ در شهر دوزجه با ابراز تمایل به ایجاد اصلاحات بنیادین در حقوق اقلیت‌ها، سیاست‌های گذشته کشورش را اشتباه و از روی تفکر فاشیستی خواند (Uslu, 2009: 14). به دنبال آن موضوع تغییرها در قانون سال ۱۹۳۶ و بازگردان املاک مصادره‌شده اقلیت‌های مذهبی ارمنی و یونانی مطرح شد (Zeldin, 2011). اما این رویکرد از سال ۲۰۱۲ با چرخش در سیاست‌های داخلی و خارجی ترکیه تغییر کرد.

موضوع حقوق اقلیت‌ها به دلیل نقشی که در امنیت کشورها دارد به‌ویژه پس از پایان جنگ سرد و با افزایش درگیری‌های قومی، مورد توجه حقوق بین‌الملل قرار گرفت

1. Türk vatani, Türk vatandaşları, Türk varlığı

(Azizi, 2014: 24). به دلیل دغدغه مشترک جامعه جهانی از پیامدهای نقض حقوق اقلیت‌ها، در سال ۱۹۹۲ «اعلامیه حقوق اشخاص متعلق به اقلیت‌های ملی یا قومی، مذهبی و زبانی» در مجمع عمومی تصویب شد. پیش از آن تنها در ماده ۲۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی سیاسی سال ۱۹۶۶ بر حقوق اقلیت‌های قومی، مذهبی و زبانی تأکید شده بود.

در نوشتار حاضر در پی پاسخ این پرسش هستیم که وضعیت اقلیت‌های اوراسیایی تبار در ترکیه از منظر حقوق بین‌الملل چگونه است؟ به لحاظ نظری تبیین حقوق اقلیت‌ها، مبنای مناسبی برای بررسی این مسئله است. به این منظور با کاربست روش استنادی و توصیفی-تحلیلی، وضعیت این اقلیت‌ها را در چارچوب اسناد بین‌المللی حقوق بشر بررسی می‌کنیم.

چارچوب نظری مفهوم اقلیت

در «فرهنگ روابط بین‌الملل» در تعریف اقلیت آمده است: «به گروهی از مردم گفته می‌شود که دارای نژاد، فرهنگ، سنت‌ها یا مذهب جداگانه‌ای غیر از فرهنگ و مذهب کشوری هستند که در آن زندگی می‌کنند (Babaei, 2006: 27). از نظر فرانسیسکو کاپوتورتی، «اقلیت، گروهی از شهروندان هستند که نسبت به دیگر جمعیت کشور از نظر جمعیت کوچک‌تر و غیرحاکم هستند. ویژگی‌های نژادی، زبانی و مذهبی متمایز از دیگر افراد دارند و با حس همبستگی، به حفظ فرهنگ، سنن، دین و زبان خود تمایل دارند» (Capotorti, 1977: 96). از نظر ژول دسنچز،^۱ اقلیت گروهی از شهروندان یک کشور هستند که از اقلیت عددی و موقعیت غیرحاکم و ویژگی‌های قومی، مذهبی یا زبانی متفاوت با اکثریت جمعیت برخوردارند و با همبستگی هرچند ضمنی، اراده جمعی برای کسب برابری با اکثریت را دارند (Pillay, 2012: 7).

پاتریک ترنبری در مورد اقلیت، ضمن اشاره به عناصر تأکیدشده در تعریف کاپوتورتی و دسنچز، تأکید می‌کند که اقلیت‌ها در حاکمیت مشارکت ندارند. لوئیس ورث، اقلیت را گروهی از افراد می‌داند که به سبب تمایزها، خود را در معرض نوعی تبعیض می‌بینند (Thornberry, 2000: 12). به اعتقاد «گروه کاری اقلیت‌ها» در سازمان ملل، روابط میان دولت‌ها و اقلیت‌ها پنج شکل مختلف دارد: حذف، جذب،^۲ تحمل، حمایت و ارتقا. براساس قواعد بین‌المللی، حذف و جذب اجباری غیرقانونی اما حمایت، موجب تکثر فرهنگی می‌شود

1. Jules Deschenes
2. Assimilation

(UN SCPPHR, 2005: para 22). ویل کیملیکا معتقد است اعضای اقلیت جامعه در صورتی عادلانه یکپارچه خواهند شد که حقوق مبتنی بر تمایزهای گروهی، فراتر از حقوق مشترک شهروندی به رسمیت شناخته شود (Kymlicka, 2010: 394).

اقلیت‌ها در حقوق بین‌الملل

میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶) اولین سند عام و لازم‌الاجرای حقوق بشری است که در ماده ۲۷ آن واژه اقلیت به کار رفته است. تا سال ۲۰۱۵، ۱۶۸ کشور از جمله ترکیه، این سند را امضا کرده‌اند که در ماده ۲۷ آن تأکید شده است: «در کشورهایی که اقلیت‌های قومی، مذهبی یا زبانی وجود دارند، اشخاص متعلق به اقلیت‌ها را نباید از حق تشکیل اجتماع با دیگر اعضای گروه خود، بهره‌مندی از فرهنگ و انجام فرایض دینی و کاربرد زبانشان محروم کرد.» ۲۶ سال پس از تصویب ماده ۲۷ که الهام‌بخش اسناد مربوط به حقوق بین‌الملل اقلیت‌هاست، «اعلامیه حقوق اشخاص متعلق به اقلیت‌های ملی یا قومی، مذهبی و زبانی» در سال ۱۹۹۲ در ۹ ماده و با وجود رأی منفی ترکیه با رأی مثبت قریب به اتفاق اعضای مجمع عمومی تصویب شد. این اعلامیه بر «ضرورت حمایت دولت‌ها از موجودیت اقلیت‌ها»، «حقوق فرهنگی، زبانی و مذهبی اقلیت‌ها»، «حق مشارکت مؤثر اقلیت‌ها و نبود تبعیض»، «تعهدات دولت‌ها» و «لزوم توجه به منافع اقلیت‌ها در سیاست‌های ملی و همکاری‌های بین‌دولتی به موازات احترام به یکپارچگی سرزمینی کشورها» تأکید می‌کند.

اقلیت‌های چهارگانه عَرَفی

در تأثیر اعلامیه اقلیت‌ها، چهارگونه اقلیت مذهبی، قومی، زبانی و ملی تبدیل به اقلیت‌های عَرَفی شده‌اند که در کشورها در مورد آن‌ها اشتراک نظر هست. اقلیت مذهبی قدیمی‌ترین نوع اقلیت که در پیمان اوگسبورگ (۱۵۵۵) به آن رسمیت داده شد، به گروهی گفته می‌شود که از یک آرمان مشترک معنوی پیروی می‌کنند و «اعضای آن از اعتقاد یا روش عبادت مشترکی برخوردارند». تا سال ۱۹۵۰ اقلیت نژادی و قومی هر دو در اسناد به کار می‌رفتند. «کمسیون فرعی منع تبعیض و حمایت از اقلیت‌ها» در آن سال اقلیت قومی را جایگزین اقلیت نژادی کرد؛ به این دلیل که نژاد از نظر علمی نمی‌توانست معیار مناسبی برای تمایز گروه‌ها از هم باشد (Fazaeli, 2017: 52). صفت قومی از ویژگی فقط فیزیکی و بیولوژیکی فراتر می‌رود و گستره‌ای از ویژگی‌های فرهنگی و تاریخی را نیز دربرمی‌گیرد (Rehman, 2000: 14). به اعتقاد

«پانف» اقلیت قومی «به یک فرهنگ (زبان و رسوم) تعلق دارد و از این راه شناخته می‌شوند» (Panoff, 1989: 57).

تا قبل از قرن بیستم گروهی که زبانی متفاوت از دیگر جمعیت کشور داشتند، به دلیل مخالفت کشورها، اقلیت محسوب نمی‌شدند. در سال‌های اخیر با تشدید خاموشی «زبان‌های بومی و اقلیت» این اقلیت‌ها مورد توجه قرار گرفته‌اند (Modarressi, 2006: 90). «اقلیت ملی» به‌عنوان جدیدترین گونه اقلیت، افرادی هستند که منشأ ملی مشترک دارند؛ اما به دلیل تحولات تاریخی ممکن است تابعیت کشور دیگری را پذیرفته باشند (Ardabili, 2008: 69). به نظر ما، این نوع اقلیت‌ها را به این چهار گروه می‌توان تقسیم کرد: اقلیت ملی ناشی از مهاجرت مانند اقلیت اویغور، ترکمن و ازبک در ترکیه، اقلیت ملی ناشی از تجزیه یک کشور یا امپراتوری مانند اقلیت تاجیک و قزاق مقیم روسیه از دوره شوروی، اقلیت ملی ناشی از مرزهای تحمیلی مانند اقلیت یونانی در ترکیه و اقلیت‌های ملی ناشی از پیوستن سیاسی و جغرافیایی مانند اقلیت اوکراینی ساکن در شبه جزیره کریمه یا اقلیت ارمنی و کرد پس از فتح امپراتوری بیزانس توسط عثمانی.

حقوق اقلیت‌ها در حقوق بین‌الملل

در اعلامیه اقلیت‌ها به‌طور ویژه به حق موجودیت، حقوق فرهنگی، مذهبی، زبانی، حق بر مشارکت، حقوق اقتصادی و حق ارتباط تأکید شده است. حق موجودیت اساسی‌ترین حق اقلیت‌هاست که در اسناد حقوق بشری از دو بُعد موجودیت فیزیکی و هویت گروهی مطرح شده است. اعلامیه سال ۱۹۹۲، حمایت از موجودیت فیزیکی و فرهنگی اقلیت‌ها را از منظر حقوق بشری وارد حقوق بین‌الملل کرد. گروه کاری اقلیت‌های سازمان ملل در تفسیر خود از این اعلامیه تأکید می‌کند: «شرط چهارم حمایت از اقلیت‌ها، ترویج «هویت گروهی اقلیت‌ها» است (UN SCPPHR, 2005: para 27).

مهم‌ترین مصادیق حقوق فرهنگی در اعلامیه اقلیت‌ها این‌ها هستند: حق ایجاد نهادهای فرهنگی، حق جذب‌نشدن اجباری در فرهنگ اکثریت، حق حفظ سنت‌های بومی، حق دریافت خسارت برای اموال فرهنگی، حق انتقال تاریخ، زبان و سنن شفاهی به نسل بعدی (Beigzadeh, 2011: 280). حقوق مذهبی اقلیت‌ها با توجه به مفاد اعلامیه سال ۱۹۹۲، شامل اعمال آزادانه شعائر دینی در مکان‌های مذهبی خود، حق آموزش مذهبی در مدرسه‌های اقلیت،

حق ثبت و نوسازی مراکز مذهبی و بهره‌مندی از حمایت‌های دولتی، حق تأسیس انجمن مذهبی بدون هرگونه تبعیض است (UN HRC, 1993: para 8).

مؤلفه‌های فرهنگی اقلیت‌ها مانند زبان، بیشتر از دیگر مؤلفه‌ها در معرض دگرگونی قرار دارند. در ماده ۲۷ میثاق حقوق مدنی و سیاسی و اعلامیه اقلیت‌ها بر حقوق زبانی با محوریت حق آموزش زبان مادری در مدرسه‌ها، حق تأسیس مدرسه خصوصی و جلوگیری از اهانت به زبان اقلیت‌ها تأکید شده است. حق مترقی مشارکت مؤثر، تضمینی برای مشارکت مؤثر اقلیت‌ها در زندگی عمومی و جلوگیری از تصمیم‌هایی است که نتایج منفی متوجه اقلیت می‌کند. حق ارتباط برای اولین بار در بند ۵ ماده ۲ اعلامیه سال ۱۹۹۲ با سه بخش اجازه تماس درون اقلیت، بین اقلیت‌ها و تماس‌های فرامرزی اقلیت‌ها به شرط آنکه با هدف‌های منشور سازمان ملل مغایر نباشد، به رسمیت شناخته شد. در ماده ۲ این اعلامیه بر حقوق اقتصادی اقلیت‌ها با محوریت حق مشارکت در توسعه اقتصادی کشور تأکید شده و ماده ۴ آن خواستار مشارکت همه گروه‌ها در توسعه اقتصادی جامعه به موازات حفظ هویت آن‌هاست (UN SCPPHR, 2005: para 72).

ترکیه و اسناد بین‌المللی حقوق اقلیت‌ها

ترکیه تنها کشوری است که به «اعلامیه حقوق اشخاص متعلق به اقلیت‌های ملی یا قومی، مذهبی و زبانی» رأی منفی داد. بر این اساس، آیا آنکارا تعهدی برای اجرای حقوق حمایتی پیش‌بینی شده برای اقلیت‌ها در این اعلامیه ندارد؟ این اعلامیه اعتبار هنجاری و سیاسی دارد. اعلامیه جهانی حقوق بشر نیز در ابتدا اعلامیه‌ای غیرالزام‌آور بود، اما با مرور زمان، عرفی و الزام‌آور شد. «اعلامیه سال ۱۹۹۲ از ماده ۲۷ میثاق حقوق مدنی و سیاسی الهام گرفته است و این میثاق به دلیل‌های عرفی شدن مفاد آن، لازم‌الاجرا است. با گذشت حدود سه دهه از تصویب اعلامیه، چهارگونه اقلیت مذهبی، قومی، زبانی و ملی، عرفی شده‌اند، امروزه کمتر کشوری را می‌توان پیدا کرد که منکر وجود این نوع اقلیت‌ها بشود. آنکارا در سال‌های گذشته موضع‌گیری‌هایی درباره اقلیت‌های ملی از جمله اقلیت ترک در یونان و اقلیت اویغور چینی در ترکیه داشته است. بدون شناسایی حقوق پیش‌بینی شده برای اقلیت‌ها، این موضع‌گیری‌ها نمی‌تواند مبنای حقوقی داشته باشد.

تعهدهای ترکیه در برابر حقوق اقلیت‌ها از دو بعد عرفی و پیمانی قابل ارزیابی است. تعهدهای عرفی مانند حمایت از حق موجودیت و هویت اقلیت‌ها، در شمار تعهدهای

لازم‌الاجرا برای همه کشورهای است. از بعد پیمانی ترکیه عضو منشور بین‌المللی حقوق بشر (اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق‌های سال ۱۹۶۶) است که در آن‌ها بر اصل نبود تبعیض به دلیل تفاوت مذهب، نژاد، رنگ، منشأ ملی تأکید شده است. ترکیه در قالب پیمان سال ۱۹۲۳ لوزان نیز تعهدهایی در برابر اقلیت‌های مذهبی پذیرفته است و به‌عنوان نامزد عضویت در اتحادیه اروپا و عضو «سازمان امنیت و همکاری اروپا» و «شورای اروپا» به اجرای اسناد اروپایی ویژه اقلیت‌ها از جمله «معیار کپنهاگ» و «کنوانسیون اروپایی چارچوبی برای حمایت از اقلیت‌های ملی» (۱۹۹۴) تعهد دارد.

اقلیت‌های اوراسیایی تبار در ترکیه و وضعیت حقوقی آن‌ها

واژه اوراسیا از ترکیب واژه‌های اروپا و آسیا شکل گرفته است که نخستین بار در سال ۱۸۸۳ از سوی ادوارد سوئیس، زمین‌شناس اتریشی مطرح شد. اوراسیای مرکزی به کشورهای مستقل هم‌سود که دوازده جمهوری از پانزده جمهوری پیشین اتحاد شوروی را تشکیل داده‌اند گفته می‌شود (Koolae, 2012: 9). سه جمهوری بالتیک که در دوره استالین با اشغال نظامی به شوروی پیوستند و اوایل دهه ۱۹۹۰ نیز اعلام استقلال کردند در مجموعه اوراسیای مرکزی قرار نمی‌گیرند.

اقلیت اوراسیایی تبار ترکیه شامل ارمنه، آذری‌ها، گرجی‌ها، چرکس‌ها، لازها، آبخازها، آبازین‌ها، آسی‌ها، چچنی‌ها، زازاها، اویغورها و اقلیت‌های ملی با ملیت‌هایی از آسیای مرکزی و روسیه می‌شود. این اقلیت‌ها را می‌توان به یک‌دسته بزرگ قفقازی و دسته کوچک آسیای مرکزی و اروپایی (روس‌ها) تقسیم کرد:

۱. اقلیت ارمنی

ارمنی‌های ترکیه به دو دسته ارمنی‌های حمشین (آشکار) و کریپتو (پنهان) تقسیم می‌شوند. در جریان رویدادهای تاریخی عثمانی و اوایل جمهوری ترکیه، تعداد درخور توجهی از ارمنه ناچار هویت خود را پنهان یا برای نجات فرزندان‌شان، آن‌ها را به خانواده‌های مسلمان دادند که به آن‌ها ارمنه کریپتو گفته می‌شود که تعدادشان ۳۰۰ هزار نفر تخمین زده می‌شود و در آمارها قید نمی‌شوند. تعداد ارمنه آشکار به دلیل نبود آمار رسمی از ۴۰ هزار تا ۵۰۰ هزار نفر تخمین زده می‌شود که بیشتر در قارص و استانبول زندگی می‌کنند. تعداد آن‌ها در زمان امپراتوری

عثمانی حدود ۲ میلیون نفر بود (Kurban, 2007: 12). حدود ۲۰۰۰ کاتولیک ارمنی و ۵۰ تا ۶۰ هزار ارتدکس ارمنی در استانبول زندگی می‌کنند (Toktas, 2010: 701).

ارامنه علاوه بر اینکه در ترکیه اقلیت زبانی و قومی هستند، بزرگ‌ترین اقلیت مذهبی غیرمسلمان و بخشی از اقلیت مسیحی این کشور نیز محسوب می‌شوند. ارامنه با ارائه مستندات معتقدند در دوره عثمانی به‌ویژه در سال‌های ۱۸۹۰ تا ۱۹۲۳ با نسل‌کشی نظام‌مند مواجه شده‌اند و در دوره آتاترک از سرزمین مادری خود در آناتولی شرقی اخراج و ترک‌های بلغارستان، یونان و یوگسلاوی در آنجا ساکن شدند (Jones, 2013: 114). اجرانشدن حقوق تصریح‌شده در پیمان نیوللی^۱ برای بلغاری‌های مسیحی در استانبول و بلغاری‌های ترک در بلغارستان در انتقال بلغاری‌های ترک به مناطق ارمنی‌نشین تأثیر داشته است (Toktas, 2010: 700).

نگاه ترکیه به اقلیت ارمنی متأثر از کشتار سال ۱۹۱۵ ارامنه، نبود روابط رسمی آنکارا و ایروان، خودداری ارمنستان از شناسایی پیمان سال ۱۹۲۱ قارص و استفاده آن از عنوان ارمنستان غربی برای مناطق جنوب شرق ترکیه است (Kazemi, 2005: 198). کشورهای اروپایی از جمله فرانسه و سوئیس رویدادهای سال ۱۹۱۵ را به‌عنوان نسل‌کشی به‌رسمیت شناخته و مجازات‌هایی برای منکران آن در نظر گرفته‌اند. مقام‌های آکپارتی، ضمن رد «نسل‌کشی»، پیامدهای غیرانسانی رویدادهای آن سال‌ها را پذیرفته و عذرخواهی کردند. پس از آنکه «کمیسون آشتی ترکیه و ارمنستان» در سال ۲۰۰۴ برای حل مسئله نسل‌کشی از «مرکز بین‌المللی عدالت انتقالی» نظر مشورتی خواست، این مرکز در گزارشی اعلام کرد این رویدادها همه عناصر جرم نسل‌کشی مندرج در کنوانسیون منع و مجازات نسل‌کشی سال ۱۹۴۸ را دارد (Avedian, 2013: 84).

پذیرش نسل‌کشی، نه تنها لزوم بازپس‌دادن اموال مصادره‌شده‌ای که به‌عنوان یکی از مصادیق حقوق فرهنگی و اقتصادی اقلیت‌ها در اعلامیه سال ۱۹۹۲ تأکید شده است، تقویت می‌کند، بلکه می‌تواند منجر به درخواست غرامت شود. به همین دلیل، امضای دو پروتکل آشتی میان ترکیه و ارمنستان در سال ۲۰۰۸ نتوانست روابط دو کشور را عادی سازد.

الف) وضعیت حقوقی اقلیت ارمنی

حقوق اقلیت ارمنی در ترکیه از دو بعد قابل ارزیابی است: از یک بعد آن‌ها در تأثیر پیمان لوزان (۱۹۲۳) از کمترین حقوق اقلیت‌ها از جمله کلیسا، نشریه و دو نماینده در مجلس

1. Neuilly

ملی برخوردارند. آن‌ها وضعیت بهتری در مقایسه با اقلیت مسیحی سریانی و کلدانی دارند که نهادهای اجتماعی و مدرسه ندارند و به دلیل عقایدشان متحمل خشونت شده‌اند (Karimova, 2001: 12). بازگرداندن «ساختمان تاریخی آرمن» در دوره آک‌پارتی به اقلیت ارمنی در استانبول که با استناد به قانون ممنوعیت خرید املاک توسط بنیادهای غیرمسلمان (۱۹۳۶)، در دهه ۱۹۸۰، مصادره شده بود، امیدها برای رفع مصادره دیگر املاک این اقلیت را افزایش داد.

از بعد دیگر هنوز مسئله تاریخی مصادره املاک اقلیت ارمنی در ترکیه با وجود تصویب قوانینی در پارلمان حل نشده است. نامه جاتلیق آرام اول، رهبر ارمنه سیلیسی در سال ۲۰۱۳ مبنی بر بازگرداندن مجموعه املاک مصادره شده در سال ۱۹۲۳ متعلق به حوزه جاتلیقی ارمنه سیلیسی در سیس (کوزان کنونی) از سوی دولت و دادگاه قانون اساسی بدون پاسخ ماند و منجر به شکایت اقلیت ارمنی به دادگاه اروپایی حقوق بشر شد (Alik, 2016). آموزش ایجابی تاریخ اقلیت‌ها و جلوگیری از نفرت‌پراکنی علیه آن‌ها یکی از تعهدهای حقوق بشری دولت‌ها است. در تأثیر سیاست رسمی ترکیه، نفرت علیه اقلیت‌ها در جامعه تداوم دارد. وقوع رویداد تلخی مانند ترور هرانت دینک، سردبیر روزنامه ارمنی آگوس و قتل سه مسیحی در ملاطیه در سال ۲۰۰۷، ناپدیداری اجباری مخالفان کُرد و علوی مؤید این موضوع است. بیشترین پرونده‌های شکایت علیه ترکیه در دیوان اروپایی حقوق بشر به اقلیت‌ها مربوط می‌شود و در بیشتر این پرونده‌ها نیز نقض حقوق فرهنگی، زبانی، مذهبی یا اقتصادی اقلیت‌ها از سوی دیوان تأیید شده است.

همچنین مشکلات اقلیت ارمنی در انتخاب پاتریارک مرکز دینی ارمنه استانبول، ایجاد مؤسسه‌های آموزشی مذهبی و زبانی و امکان ثبت مشخصات فرزندان خود با هویت ارمنی ادامه دارد و مدرسه‌ای برای آموزش روحانیون ارمنی نیز وجود ندارد (Karlsen, 1998). ممنوعیت تأسیس رادیو و تلویزیون ارمنی، ممنوعیت برگزاری اجتماعات و دسترسی نداشتن به دادرسی عادلانه از جمله در پرونده هرانت دینک از مصادیقی است که مغایر با تعهدهای مندرج در اسناد بین‌المللی حقوق اقلیت‌ها است. کمیسیون اروپا در گزارش سال ۲۰۱۴ به انتشار مطالب نفرت‌آمیز علیه اقلیت ارمنه و کردها در رسانه‌های ترکیه، تبعیض علیه علوی‌ها، حمله به کلیساهای مسیحی و طرح مسائل تبعیض‌آمیز علیه اقلیت‌ها در کتاب‌های درسی اشاره و اعلام کرد در این مورد اقدام مؤثر حقوقی نشده است (Turkey Progress Report, 2014: 61).

۲. اقلیت آذری

اقلیت آذری ترکیه به دو دسته اقلیت قدیم و اقلیت جدید تقسیم می‌شوند که بیشتر در قارص،

ایغدیر، استانبول، اردهان، ازمیر، بورسا و آرالیک ساکن هستند. قارص مرکز آذری‌های ترکیه است که در دو پیمان مسکو و قارص در سال ۱۹۲۱ به ترکیه واگذار شد. اقلیت جدید شامل مهاجران آذربایجانی می‌شوند که به دلیل‌های سیاسی، تجاری یا تحصیلی به ترکیه مهاجرت کرده‌اند. از دو موج بزرگ مهاجرت آذری‌ها به ترکیه، موج اول در جریان سقوط جمهوری دمکراتیک آذربایجان در سال ۱۹۲۰ و موج دوم پس از فروپاشی اتحاد شوروی در سال ۱۹۹۱ بود. اقلیت آذری ترکیه از فرهنگ، زبان و مذهب متفاوت با فرهنگ، زبان و مذهب رسمی ترکیه‌ای برخوردارند و شیعه هستند. در گزارش مجلس ملی ترکیه در سال ۲۰۱۰، جمعیت شیعیان ترکیه که آذری هستند حدود سه میلیون نفر اعلام شده است که بیشتر اقلیت آذری قدیم هستند. اقلیت آذری جدید حدود ۷۵ هزار نفر هستند که بیشتر در استانبول سکونت دارند (Karimova, 2001: 15).

الف) وضعیت حقوقی اقلیت آذری

روابط اقلیت آذری ترکیه با دولت مرکزی و وضعیت حقوقی آن‌ها را می‌توان در قالب دو گروه ارزیابی کرد: آن دسته از اقلیت آذری که به عناصر قومی در تبیین هویت گروهی خود اولویت می‌دهند، روابط گرمی با دولت مرکزی دارند و با رویکرد آنکارا مبنی بر همبستگی ترکی همراهی دارند. این گروه از معدود اقلیت‌هایی هستند که شکایتی از سوی آن‌ها علیه ترکیه در دادگاه اروپایی حقوق بشر ثبت نشده است. عده‌ای از این گروه، هویت گروهی خود را از دست داده و به دلیل تمایل داوطلبانه به یکسان‌سازی هویت خود با جامعه اکثریت، بر اساس اعلامیه سال ۱۹۹۲ اقلیت‌ها، از دایره حمایتی حقوق اقلیت‌ها خارج شده‌اند.

بخشی از این گروه نیز با وجود اینکه ادغام اختیاری در جامعه ترکی را داوطلبانه نپذیرفته‌اند، به دلیل نبود رسانه‌ها، مدرسه‌ها و مؤسسه‌های خصوصی آموزش زبان آذربایجانی، به اصطلاح با پدیده «خودکشی زبانی» مواجه شده‌اند. «خودکشی زبانی»^۱ قرض‌گیری افراطی و یک‌جانبه زبان اقلیت از زبان غالب است (Aitchson, 1995: 198). براساس ماده ۲۷ میثاق حقوق مدنی و سیاسی و اعلامیه اقلیت‌ها، دولت‌ها برای حفاظت از زبان اقلیت‌ها تعهدهای مثبت و منفی (ارائه خدمات آموزشی و مداخله نکردن در فعالیت مراکز آموزشی) دارند.

دسته دوم از اقلیت آذری ترکیه، به عنصر مذهب در تبیین هویت گروهی خود اولویت می‌دهند که به‌عنوان شیعیان جعفری شناخته می‌شوند. در استانبول ۸۰۰ هزار شیعه

آذری سکونت دارند. به‌علت شناسایی نشدن مذهب تشیع، این دسته در دوره عثمانی با ظلم سلاطین و در دوره جمهوری با فشار سکولارها و نوجی‌ها روبه‌رو شده‌اند. تعداد مسجدهای آن‌ها در استانبول ۲۰، از میر ۳، بورسا ۳، آنکارا ۲ است، اما بیشتر مسجدهای آن‌ها ثبت رسمی نمی‌شود و سازمان دیانت پخش اذان شیعیان را ممنوع کرده است. با بهبود نسبی نگاه دولت به شیعیان در دو دهه اخیر، شیعیان آذری انجمن‌هایی مانند گروه زینبیه، کوثر و بنیاد باب علی دارند و دارای انتشارات آل بیت و نشریه‌هایی مانند مجله قبله هستند (Parvand and Sobhani, 1994: 80).

۳. اقلیت گرجی و آبخازی

اقلیت قومی گرجی در ترکیه شامل دو طیف هستند. طیف اول بالغ بر ۷۰ هزار نفر و برخلاف گرجی‌های گرجستان، سنی مذهب هستند. طیف دوم مسیحی و بالغ بر ۱۰ هزار نفر می‌شوند (Karimova, 2001: 14). برخی منابع با اشاره به تغییر مذهب و فرهنگ گرجی‌ها به‌ویژه در عثمانی، تعداد شهروندان ترکیه‌ای که اصالت گرجی دارند تا ۱ میلیون و پانصد هزار نفر اعلام کرده‌اند (DFWatch, 2016). بنا بر نتایج سرشماری سال ۱۹۶۵، جمعیت گرجی ۸۳ هزار و ۳۰۶ نفر است که بیشتر در آرتوین، بورسا، سامسون، آماسیا و استانبول زندگی می‌کنند (Çelik, 2016: 19). بعد از این سرشماری، آمار اقلیت‌ها در سرشماری‌ها در ترکیه اعلام نمی‌شود. به‌نظر می‌رسد رقم ۱،۵ میلیون نفر به واقعیت نزدیک‌تر است (Çelik, 2016: 19).

اقلیت گرجی بیشتر در دوره عثمانی به آناتولی مهاجرت کرده‌اند و در تأثیر این امپراتوری به اسلام گرویدند. پس از فروپاشی اتحاد شوروی، هزاران گرجی با هدف‌های تجاری، تحصیلی و سیاسی از گرجستان به ترکیه مهاجرت کرده و حتی تابعیت این کشور را گرفته‌اند و اقلیت ملی گرجی را شکل داده‌اند. در میان مهاجران غیرقانونی کار در ترکیه، گرجی‌ها در صدر هستند (Göksel, 2013: 3). اشتراک‌های مذهبی بیشتر گرجی‌های ترکیه با اکثریت جامعه سبب افزایش روابط فرهنگی و ازدواج آن‌ها با ترک‌ها شده است. حتی رجب طیب اردوغان در دیدارش از گرجستان در سال ۲۰۰۴ خود را یک گرجی تبار معرفی کرد که خانواده‌اش از باتومی به «ریزه» مهاجرت کرده‌اند (Selçuk, 2019: 546). اقلیت آبخازی بیشتر در اواخر قرن نوزدهم به ترکیه مهاجرت کرده‌اند و جمعیت آن‌ها دست‌کم ۴۰ هزار نفر است (Paul, 2009: 117). آبخازها، مسیحی و زبان آن‌ها آبخازیایی است. تعداد شهروندان ترکیه‌ای

آبخازی تبار در برخی منابع تا ۵۰۰ هزار نفر عنوان شده است که بیشتر در دوره عثمانی زبان و فرهنگ خود را تغییر داده‌اند (Göksel, 2013: 4).

الف) وضعیت حقوقی اقلیت گرجی و آبخازی

اقلیت گرجی در ترکیه با جامعه اکثریت همگرایی دارند. آن‌ها به‌ویژه در شمال غربی ترکیه کلیسا دارند. مدرسه یا رادیو و تلویزیون ندارند. به دنبال تلاش اقلیت گرجی، وزارت تحصیل ترکیه در سال ۲۰۱۴ موافقت کرد اگر در مدرسه‌ای بیش از ده دانش‌آموز، خواهان تحصیل به زبان گرجی باشند، دوره‌ای در پایه پنجم تا هشتم برگزار خواهد شد (DFWatch, 2016). پس از فروپاشی اتحاد شوروی، روابط ترکیه با گرجستان به دلیل عبور خطوط لوله انتقال انرژی از جمله باکو، تفلیس و جیحان و نیز به دلیل رقابت‌های ترکیه و روسیه در قفقاز، مثبت بوده است که بر وضعیت اقلیت گرجی تأثیر می‌گذارد. مذهب سنی بیشتر گرجی‌های ترکیه، در بهره‌مندی آن‌ها از امتیازهای اکثریت جامعه مؤثر است. نزاع میان گرجستان و آبخازیا به اقلیت گرجی و آبخازی در ترکیه امتداد پیدا نکرده است و دولت‌های ترکیه در دادن حقوق مذهبی و فرهنگی به این اقلیت‌ها، با نرمش برخورد کرده‌اند. از جمله حق تماس فرامرزی اقلیت گرجی ترکیه با گرجی‌های گرجستان که مورد تأکید ماده ۲ اعلامیه سال ۱۹۹۲ است، از سوی دولت ممنوع نشده است.

تعداد اندک اقلیت گرجی و آبخازی و نبود دشمنی تاریخی با ترک‌ها، در رویکرد ایجابی دولت به آن‌ها مؤثر است. با وجود این، ساختمان دو بنیاد گرجی که در اوایل جمهوری ترکیه صادره شده است، به آن‌ها بازگردانده نشده است (Soner, 2008: 374). همچنین درخواست اقلیت گرجی برای بازسازی کلیساهای تاریخی در شمال غرب ترکیه پذیرفته نشده است (Göksel, 2013: 3).

۴. اقلیت چرکس، آبازین و چیچنی

یکی از اقلیت‌های قومی اوراسیایی تبار ترکیه، چرکس هستند که در تأثیر جنگ‌های عثمانی و روسیه تزاری به‌ویژه پس از تسلیم امام شامیل به تزارهای روس در سال ۱۸۵۹ (Mclim, 1991: 112)، به آناطولی مهاجرت کردند. حدود ۱۳۰ هزار چرکسی در ترکیه زندگی می‌کنند، آمار دقیقی درباره چرکس‌ها وجود ندارد. در برخی منابع تعداد آن‌ها تا ۷ میلیون نفر تخمین زده می‌شود، به طوری که جمعیت چرکس‌های ترکیه در اوایل قرن بیستم بر اساس

تخمین کمال کارپات محقق ترکیه‌ای از تعداد کل کردهای ساکن در عثمانی بیشتر بوده است (Karpat, 1985: 69). این رقم با احتساب شهروندان ترکی است که اصالت چرکسی دارند. به دلیل اشتراک‌های مذهبی، چرکس‌ها در عثمانی، در خدمت سیاست این امپراتوری در قفقاز بودند، اما پس از شکست عثمانی در مقابل روسیه تزاری و امضای پیمان آدریانوپل (۱۸۲۹)، چرکس‌ها در موقعیت دشواری قرار گرفته و پس از سه دهه مقاومت، سرانجام مجبور به عقب‌نشینی شدند. در سال‌های ۱۸۵۶ تا ۱۸۶۴ حدود ۶۰۰ هزار چرکس به آناتولی مهاجرت کردند و به تدریج در ینی‌چری و دیوان عثمانی به مقام‌هایی رسیدند. بازماندگان این چرکس‌ها در قرن‌های نوزدهم و بیستم بیشتر ترک‌زبان شدند (Baddeley, 1988: 89).

آبازین‌ها با حدود ۵۰ هزار نفر جمعیت، از نظر زبانی به آبخازها و از نظر فرهنگی به چرکس‌ها نزدیک هستند. منشأ آن‌ها از شمال غربی قفقاز و سرزمین مادری آن‌ها، قره‌چای، چرکس و آبخازیا است. اقلیت چچنی‌ها در ترکیه بیشتر از پناه‌جویان چچنی هستند. در سال ۲۰۰۹ جمعیت آن‌ها حدود ۱۰۰ هزار نفر تخمین زده شده است (IRB, 1999).

الف) وضعیت حقوقی اقلیت چرکس، آبازین و چچنی

از منظر حقوق بین‌الملل اقلیت‌ها، اقلیت چرکس در ترکیه، «اقلیت متقاطع» محسوب می‌شود. یعنی از بعد زبانی و قومی اقلیت بودند، اما از بُعد مذهبی با جامعه اکثریت یکسان هستند. به همین دلیل، به تدریج مؤلفه‌های هویت گروهی چرکس‌ها به‌ویژه فرهنگ و زبان‌شان تضعیف و آن‌ها در جامعه اکثریت جذب شدند.

بر اساس آمار سال ۱۹۴۵، ۶۶۶۹۱ چرکسی به زبان خود در ترکیه صحبت می‌کردند. در سرشماری سال ۱۹۶۵، چرکسی زبان اول ۵۸۳۳۹ نفر و زبان دوم ۴۸۶۲۱ نفر بود که در قیصریه، توقات و قهرمان‌مرعش^۱ زندگی می‌کردند (Kaya, 2006: 224). این موضوع حاکی از روند دگرگونی زبانی اقلیت چرکس در ترکیه است. به دلیل شباهت‌های مذهبی و پیشینه ایجابی اقلیت چرکس از دیدگاه دولت مرکزی، اگرچه در اسناد بالادستی، این گروه نیز مانند دیگر اقلیت‌های قومی و زبانی، به‌عنوان اقلیت شناسایی نشده‌اند، اما چالشی جدی هم در زمینه حقوق فرهنگی آن‌ها ایجاد نشده است و انجمن قفقاز با ۲۹ شعبه در سراسر ترکیه به‌عنوان یک سازمان چرکس‌سای در استانبول فعالیت می‌کند (IRB, 1999). در این روند رویکرد ترکیه برای تقویت ارتباط با گروه‌های قومی مستقر در روسیه از جمله چرکس و چچنی‌ها مؤثر است.

اقلیت آبازین نیز به دلیل مذهب یکسان با اکثریت جامعه ترکیه، وضعیت مشابه چرکس‌ها دارند، اما به دلیل تعداد بسیار اندک، زبان آبازینی در ترکیه در دسته زبان‌های «تقریباً خاموش» قرار دارد. زبان‌های «تقریباً خاموش» به زبان‌هایی گفته می‌شود که به دلیل سیاست زبانی ملی، امکان بقا برای آن‌ها مصور نیست، چون گویشوران آن‌ها تنها تعدادی افراد مسن هستند (Modarressi, 2006: 90). آن‌دسته از اقلیت چچنی روسیه که حنفی مذهب هستند به دلیل اشتراک‌های مذهبی از وضعیت مطلوبی برخوردارند. چچنی‌ها بیشتر اقلیتی ملی در ترکیه محسوب می‌شوند. آن‌ها مدرسه آموزشی و مؤسسه‌های اجتماعی ندارند. روسیه نسبت به حضور اقلیت چچنی‌ها در ترکیه نگاه مساعدی ندارد و معتقد است که ترکیه از آن‌ها به‌عنوان ابزاری علیه مسکو استفاده می‌کند.

۵. اقلیت لاز

اقلیت لاز، یکی از اقلیت‌های زبانی قفقازی‌تبار در ترکیه است. زبان لاز، شبیه زبان گرجی یکی از شاخه‌های زبان کارتولی محسوب می‌شود. به دلیل نبود الفبای مستقل، در گرجستان به‌ویژه در منطقه آجاریا، هویت لازها با هویت گرجی یکسان شده است. لازها یکی از قبایل اصلی پادشاهی باستانی کولخیس هستند و لازستان که منطقه تاریخی سکونت اقلیت لاز است، شامل استان‌های ترابوزان، ریزه و آرتوین می‌شود. تعدادی از لازها در قرن نوزدهم در تأثیر جنگ‌های عثمانی و روسیه، به آناتولی مهاجرت کردند و در بورسا و آداپازاری ساکن شدند و به تدریج از مسیحیت به سنی حنفی تغییر مذهب دادند. تخمین زده می‌شود که تعداد لازهای ترکیه ۱۵۰ هزار نفر است که سنی حنفی هستند، حال آنکه در سال ۱۹۷۰ جمعیت آن‌ها ۲۰۰ هزار نفر بود (Karimova, 2001: 16). لازهای ترکیه در حال حاضر در آرتوین، ریزه، بورسا، دوزجه و ساکاریا زندگی می‌کنند.

الف) وضعیت حقوقی اقلیت لاز

اقلیت زبانی لاز از اقلیت‌های زبانی «در معرض خاموشی» محسوب می‌شود. این اقلیت، پایگاه اجتماعی رسمی در ترکیه ندارد و حتی کاربرد عبارت لازستان ممنوع است. براساس ماده ۸ قانون مبارزه با تروریسم ترکیه، هیچ‌کس نمی‌تواند به‌صورت شفاهی یا کتبی از کلماتی مانند لازستان یا کردستان استفاده کند (Serdar, 2019: 87). آمارها حاکی از کاهش گویشوران زبان لاز در ترکیه است. تغییر زبان بدون تغییر در نگرش‌های گویشوران غیرممکن است. عوامل

اجتماعی، فرهنگی و سیاسی، نگرش منفی نسبت به زبان‌های اقلیت را تقویت می‌کند. این مسئله راه را برای جایگزینی زبان هموار می‌کند. نتیجه این فرایند، مرگ زبان سنتی گروه اقلیت است (Dorian, 1999: 5). زبان لازی با این آسیب جدی در جامعه ترکیه همراه است. این عامل‌ها سبب «در معرض خاموشی» قرار گرفتن زبان لازی شده‌اند: نبود مدرسه‌های آموزشی و رویکرد ترکیه در انکار زبان‌های اقلیت بر محوریت هویت ترکی، نبود ساختار نوشتاری در زبان لازی و یکسان‌انگاری آن با زبان گرجی، دو زبانه‌بودن بیشتر گویشوران زبان لازی و کاهش گویشوران آن به دلیل سیاست زبانی رسمی ترکیه، اشتراک مذهبی اقلیت لازی با اکثریت جامعه ترکیه و کاهش تمایل به حفظ ویژگی‌های متمایز زبانی.

۶. اقلیت زازا

زازاها اقلیت زبانی هستند که بیشتر آن‌ها علوی و کرد و تعدادی نیز اهل سنت هستند. به کردهای زازا، دملکی^۱ گفته می‌شود که در آناتولی شرقی، تونجلی، بینگول، موش، بدلیس و اطراف دیاربکر و سیواس زندگی می‌کنند. جمعیت آن‌ها نامشخص است، اما حدود ۳ تا ۴ میلیون برآورد می‌شود (Quora, 2019).

الف) وضعیت حقوقی اقلیت زازا

قانون اساسی ترکیه تنها بر اتباع ترک و شهروندان ترک تأکید دارد. اقلیت‌هایی مانند زازاها بر بنابر قانون قومیت ترکیه، ترک در نظر گرفته می‌شوند و از حقوق مندرج در اسناد بین‌المللی مانند حقوق زبانی و فرهنگی و مشارکت مؤثر محروم هستند. زازاها و آسی‌ها مدرسه‌های آموزشی و مؤسسه‌های اجتماعی ندارند. آن دسته از زازاها که کرد هستند با مشکلات بیشتری روبه‌رو هستند. اقلیت کرد بیشترین شکایت از ترکیه را در دادگاه اروپایی حقوق بشر و کمیته حقوق بشر ثبت کرده‌اند و در بیشتر این شکایت‌ها از جمله قضیه «گوزل ارداگوز علیه ترکیه»^۲، آنکارا به دلیل نقض حقوق فرهنگی، آموزشی و اقتصادی این اقلیت، به پرداخت غرامت محکوم شده است.

یکی از مصادیق نقض حقوق اقلیت‌ها، تغییر اسامی تاریخی مناطق از اسامی ارمنی، زازا، کردی و لاز به ترکی است. در جریان سدسازی‌های مربوط به طرح گاپ در جنوب شرق ترکیه

1. Dmliki

2. Guzel Erdagoz v. Turkey

نیز تعدادی از مناطق تاریخی اقلیت زازا به زیر آب رفتند. طرح گاپ، ۵۵۰ سایت باستانی و تاریخی را زیر آب می‌برد (Mohammadi, 2016: 27). در اوایل دوره آکپارتی، گام‌هایی نیز در مقایسه با گذشته برای بهبود وضعیت کردها از جمله زازاهای کرد برداشته شد که مهم‌ترین آن‌ها لغو حالت فوق‌العاده مناطق کردنشین و تأسیس رادیو و تلویزیون کردی است.

۷. اقلیت اویغور چینی

اویغورها در سین‌کیانگ چین و مناطقی از آسیای مرکزی سکونت دارند. جمعیت اویغورهای چینی در ترکیه که به اویغوری صحبت می‌کنند، حدود ۲۰ هزار نفر تخمین زده می‌شود. آن‌ها در دوره عثمانی و جمهوری ترکیه همواره مورد توجه بوده‌اند. امپراتوری عثمانی از ایالت سین‌کیانگ، به‌عنوان مسقط‌الراس یا ترکستان شرقی نام می‌برد که به معنای حمایت مذهبی و قومی از اویغورها بود. ترکان جوان به‌عنوان مؤسسان جمهوری ترکیه که ایده پان‌ترکیسم و اتصال به سین‌کیانگ را در سر می‌پروراندند (Kazemi, 2006: 207)، از اویغورها حمایت کردند. در سال ۱۹۵۰ «عیسی یوسف آلپ تکین»، رهبر جمهوری خودخوانده ترکستان شرقی در سال‌های ۱۹۳۳ و ۱۹۳۴ در ترکیه ساکن شد. اویغورها بیشتر در استانبول، کاسیری و قیصریه زندگی می‌کنند.

الف) وضعیت حقوقی اقلیت اویغور چینی

به‌دلیل روابط تاریخی ترکیه با اویغورهای چینی و تشابه نژادی و زبانی، این اقلیت مانند اقلیت‌های دیگر از جایگاه قانونی در ترکیه برخوردار نیستند، ولی مؤسسه‌ها و نشریه‌هایی دارند. نسل جدید اویغورهای چینی بیشتر در جامعه اکثریت ترکیه به‌ویژه از نظر زبانی ادغام شده است. حضور اقلیت اویغوری در ترکیه همواره با اعتراض چین روبه‌رو بوده است. پکن، آنکارا را به استفاده ابزاری از اویغورها متهم کرده است. پس از اعلام دمشق مبنی بر حضور اویغورهای چینی در صف‌های نیروهای تکفیری در سوریه در سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۷، چین اعلام کرد ترکیه برای پیوستن اویغورها به گروه‌های تکفیری، گذرنامه‌های جعلی در اختیار آن‌ها قرار داده است. در مقابل ترکیه با اشاره به رویدادهای سال ۲۰۰۹ شهر اورومچی، چین را به «نسل‌کشی» و نقض حقوق فرهنگی، سیاسی و جمعیتی مسلمانان سین‌کیانگ متهم کرده است (Arkan, 2015: 11).

۸. اقلیت‌های ملی اوراسیایی تبار در ترکیه

اقلیت‌های ملی اوراسیایی تبار در ترکیه شامل آن‌دسته از روس‌ها، ترکمن‌ها، ازبک‌ها، قرقیزها، قزاق‌ها، تاجیک‌ها و اقلیت‌های ملی قفقازی تبار می‌شوند که در دوره عثمانی، شوروی یا پس از فروپاشی اتحاد شوروی به دلیل‌های سیاسی، فرهنگی یا کاری به ترکیه مهاجرت کرده‌اند. تعداد ۵۰ هزار روس تبار بیشتر در استانبول، آنکارا و آنتالیا ساکن هستند که بیشتر آن‌ها به دلیل‌های اقتصادی به ترکیه مهاجرت کرده‌اند. در ترکیه تعداد قزاق‌ها ۱۰ هزار، قرقیزها ۲ هزار، تاجیک‌ها هزار، ترکمن‌ها ۲ هزار و ازبک‌ها ۴۵ هزار نفر تخمین زده می‌شود که بیشتر در استانبول ساکن هستند (Консул, 2009). بیشترین اقلیت ملی اوراسیایی تبار ترکیه را روس‌های مسیحی و ازبک‌ها تشکیل می‌دهند.

الف) وضعیت حقوقی اقلیت‌های ملی اوراسیایی تبار در ترکیه

اقلیت‌های ملی اوراسیایی تبار در ترکیه از منظر قدمت سکونت یکسان نیستند. تعدادی از آن‌ها در دوره جمهوری ترکیه و اوایل فروپاشی اتحاد شوروی به ترکیه مهاجرت و با گرفتن تابعیت، به اقلیت‌های ملی تبدیل شده‌اند. آن‌دسته که تابعیت ترکیه را ندارند، بیشتر مهاجران کاری، تحصیلی و پناهندگان سیاسی مانند فعالان اویغوری چینی هستند. هر دو گروه از مصادیق گروه‌های اقلیت مشمول حقوق حمایتی مندرج در ماده ۲۷ میثاق حقوق سیاسی و مدنی و اعلامیه سال ۱۹۹۲ می‌شوند (Pejic, 1997: 637). افراد متعلق به اقلیت، نیازی به تبعه‌بودن یا اقامت دائم ندارند، به طوری که کارگران مهاجر هم در حمایت ماده ۲۷ قرار می‌گیرند (Shaw, 2008: 296). اقلیت‌های ملی اوراسیایی تبار در ترکیه جایگاه رسمی ندارند و به غیر از یک انجمن آموزشی و فرهنگی مربوط به اقلیت روس تبار، هیچ کدام از مراکز رسمی آموزشی و رسانه‌ای ندارند. آن دسته از اقلیت‌های ملی مانند ترکمن‌ها و ازبک‌ها که ریشه ترکی دارند و کشورهایشان عضو سازمان «کشورهای ترک سوی» هستند، در تأثیر سیاست زبانی ملی ترکیه، به تدریج در جامعه اکثریت ترکیه یکپارچه می‌شوند. تعداد اقلیت ملی مانند تاجیک نیز آن قدر اندک است که نمود ملموسی در جامعه ترکیه ندارند.

جدول ۱. اقلیت‌های اوراسیایی تبار ترکیه و وضعیت حقوقی آن‌ها در یک نگاه

تعداد (به هزار)	چالش‌ها از منظر حقوق اقلیت‌ها	محل سکونت	گرایش مذهبی	دین	نوع	اقلیت
تا ۵۰۰	نداشتن جایگاه حقوقی در قانون اساسی، حقوق مذهبی و مؤسسه‌های آموزش مذهبی، دارایی‌ها و حقوق اقتصادی، حقوق زبانی، فرهنگی و مشارکت	استانبول، قارص	کاتولیک ارتدکس پروتستان	مسیحیت	مذهبی	ارمنی
۳ میلیون	جایگاه حقوقی، ترکیه‌شدن و حقوق زبانی و مذهبی	قارص، ایغدیر، استانبول، آنکارا، بورسا، ازمیر، آرالیک	شیعه	اسلام	قومی	آذری
۸۰	جایگاه حقوقی، حقوق مذهبی	آرتوین، اردو، ساکاریا، بورسا، سامسون، آماسیا و استانبول	سنی حنفی مسیحی ارتدکس	اسلام مسیحیت	قومی	گرچی
۴۰	جایگاه حقوقی، حقوق زبانی و مذهبی	آرتوین، استانبول	ارتدکس	مسیحیت	قومی	آبخاز
۱۳۰	جایگاه حقوقی، ترکیه‌شدن، حقوق زبانی	قیصریه، توقات، قهرمان مرعش	سنی حنفی	اسلام	قومی	چرکس
۵۰	جایگاه حقوقی، ترکیه‌شدن، حقوق زبانی	استانبول	سنی حنفی	اسلام	قومی	آبازین
۱۰۰	جایگاه حقوقی، ترکیه‌شدن، حقوق زبانی	استانبول	سنی حنفی	اسلام	قومی	چچن
۱۵۰	جایگاه حقوقی، ترکیه‌شدن، حقوق زبانی	آرتوین، ریزه، بورسا، دوزجه و ساکاریا	سنی حنفی	اسلام	زبانی	لاز
تا ۴ میلیون	جایگاه حقوقی، حقوق زبانی، فرهنگی و مذهبی	تونجلی، بینگول، موش، بدلیس، دیاربکر، سیواس	علوی سنی حنفی	اسلام	زبانی	زازا
۲۰	جایگاه حقوقی، ترکیه‌شدن	استانبول، کاسیری، قیصریه	سنی حنفی	اسلام	قومی	اویغور
۵۰	جایگاه حقوقی، حقوق مذهبی	در استانبول، آنکارا و آنتالیا	ارتدکس	مسیحیت	ملی	روس
۶۰	جایگاه حقوقی، ترکیه‌شدن، حقوق زبانی	استانبول، آنکارا	سنی حنفی و شافعی	اسلام	ملی	ترکمن، ازبک، قرقیز، قزاق و تاجیک

Source: Authors

رویکرد ترکیه به اقلیت‌های اوراسیایی تبار

رویکرد ترکیه به اقلیت‌های اوراسیایی تبار از منظر قانون اساسی و مواضع دولت قابل ارزیابی است.

الف) رویکرد قانون اساسی

جمهوری ترکیه را ترکان جوان بر اساس ملی‌گرایی قومی بنیان‌گذاری و قانون اساسی آن را بر هویت و ملیت واحد ترکی تنظیم کردند که اقلیت‌ها حتی اقلیت‌های مذهبی یونانی، ارمنی و یهودی با وجود پذیرش آن‌ها در پیمان لوزان، در آن جایگاهی ندارند. بنابر اصول کمالیسم «تنها ملت ترک مستحق ادعای حقوق قومی و ملی در ترکیه هستند» (Cagaptay, 2007: 93). در قانون اساسی، کلمه «ترک» به‌عنوان یک اصطلاح سیاسی، همه شهروندان جمهوری ترکیه بدون توجه به نژاد و مذهب آن‌ها را شامل می‌شود (Dewdney, 2018: 18). با وجود تغییر در قانون اساسی در سال‌های ۱۹۲۴، ۱۹۶۱، ۱۹۸۲ و ۲۰۱۷ تغییری در رویکرد آن نسبت به اقلیت‌ها ایجاد نشد. این قانون مملو از ملیت‌گرایی ترکی است و در مقدمه از ترکیه به‌عنوان «وطن ترک» و شهروندان ترکیه‌ای به‌عنوان «اتباع ترک» نام می‌برد. چنین رویکردی سبب ایجاد ممنوعیت تأسیس مؤسسه‌های آموزشی، فرهنگی، اجتماعی و مذهبی برای اقلیت‌ها شده است. در اصل ۴۲ تأکید می‌شود که در مؤسسه‌های آموزشی به «اتباع ترک»، زبانی جز زبان ترکی آموزش داده نمی‌شود. اقلیت‌های زبانی، قومی، مذهبی و ملی در قانون اساسی ترکیه جایگاهی ندارند. در نگاه خوشبینانه، این قانون بیشتر متأثر از حقوق بشر عام است. در اصل ۱۰ بر نبود تبعیض بر اساس زبان، نژاد، رنگ، جنسیت و اعتقادهای مذهبی، در اصل ۲۴ بر آزادی مذهب و مناسک مذهبی و در اصل ۲۵ بر آزادی بیان تأکید شده است، اما رویکرد حقوق بین‌الملل در تدوین اسناد ویژه اقلیت‌ها نشان می‌دهد که حقوق بشر عام به تنهایی در اجرای حقوق اقلیت‌ها ناتوان است.

ب) رویکرد دولت ترکیه

رویکرد حزب عدالت و توسعه به اقلیت‌ها در دو دوره قبل و بعد از سال ۲۰۱۱ قابل ارزیابی است. دولت‌های ترکیه همواره اقلیت‌های قومی و مذهبی به‌ویژه ارمنی‌ها و کردها را به‌عنوان تهدید امنیت ملی محسوب می‌کردند. با وجود این، آک‌پارتی در اوت ۲۰۱۱ اعلام کرد که املاک بنیادهای متعلق به اقلیت مذهبی ارمنه را که از سال ۱۹۳۶ مصادره شده‌اند، به آن‌ها باز

می‌گرداند. این حزب در سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۱ این اقدام‌ها را انجام داد: امضای دو پروتکل آشتی با ارمنستان در سال ۲۰۰۸، اعلام راهبرد «اتحاد و برادری ملی» با محوریت «شکوفایی کُرد و علوی»، تأسیس رادیو و تلویزیون کردی و تأسیس کرسی زبان و ادبیات کردی در دانشگاه ماردین در سال ۲۰۰۹.

این رویکرد پس از تحول‌های سال ۲۰۱۱ غرب آسیا و تغییر در سیاست‌های منطقه‌ای آنکارا، کُند و متوقف شد. دو پروتکل آشتی با ارمنستان اجرا نشدند، غیر از کمپ آرمن، دیگر املاک آرامنه رفع مصادره نشدند، در دوره جمهوری، ۴۸ بنیاد مربوط به آرامنه توقیف شده‌اند (Soner, 2008: 369). به درخواست اقلیت‌ها برای ایجاد مراکز آموزشی و اجتماعی پاسخ مثبت داده نشد. همچنین نام‌گذاری سومین پل تنگه بسفر به نام سلطان سلیم عثمانی که اقلیت‌ستیزی را در کارنامه خود دارد، موجب نگرانی اقلیت‌ها از فرقه‌ای شدن رویکرد دولت شد.

نتیجه

اقلیت‌های اوراسیایی تبار قومی، مذهبی، زبانی و ملی ترکیه از منظر وضعیت بهره‌مندی از حقوق ماده ۲۷ میثاق حقوق مدنی و سیاسی و اعلامیه سال ۱۹۹۲ اقلیت‌ها و روابطشان با نظام حاکم، وضعیت یکسانی ندارند و به دو دسته اقلیت‌های راضی و ناراضی تقسیم می‌شوند: برخی از اقلیت‌های اوراسیایی تبار مانند گروه قوم‌گرای اقلیت آذری، چرکس، گرجی و اویغور از وضعیت خود در ترکیه راضی هستند یا اینکه انتقادهای گسترده‌ای ندارند. آن‌ها معتقد نیستند که حقوقشان به صورت نظام‌مند از سوی دولت نقض می‌شود. برخی از این اقلیت‌ها در طول تاریخ جذب فرهنگ اکثریت در ترکیه شده‌اند و زبانشان از میان رفته است یا اینکه گویشوران آن‌ها به شدت کاهش یافته و بسیاری از سنت‌های فرهنگی‌شان دگرگون شده است. به طوری که دادن برخی از حقوق به آن‌ها از سوی نظام حاکم تهدید تعریف نمی‌شود. برخی از این اقلیت‌ها با اکثریت ترک نزدیکی نژادی و فرهنگی داشته یا اینکه چنین نزدیکی تبلیغ شده است، مانند آذری‌های ترکیه یا اویغورهای چینی.

اقلیت‌های ناراضی اوراسیایی تبار در ترکیه دو ویژگی مهم دارند: ۱. بیشتر تعدادشان قابل توجه است؛ ۲. تاریخ پرفرازونشیبی داشته‌اند. آن‌ها معتقدند امپراتوری عثمانی و ترکیه در جریان تحول‌های تاریخی، حقوق اولیه‌شان را نظام‌مند و آشکار نقض کرده‌اند و این فرایند اگرچه کاهش یافته است همچنان ادامه دارد. در این مورد می‌توان به اقلیت ارمنی و زازا اشاره کرد که از وضعیت خود ناراضی هستند و معتقدند رأی منفی ترکیه به اعلامیه سال ۱۹۹۲ با

حقوق آن‌ها ارتباط دارد. این اقلیت‌ها خواستار پیوستن ترکیه به این اعلامیه هستند. این دسته از اقلیت‌ها با نقض حقوق فرهنگی و زبانی، محرومیت از مشارکت مؤثر، بازگردانده‌نشدن اموال مصادره‌شده، جذب اجباری در اکثریت، تداوم نفرت‌افکنی، دسترسی نداشتن به دادرسی عادلانه، تغییر اسامی تاریخی و تبعیض مستقیم و غیرمستقیم در بهره‌مندی از خدمات عمومی روبه‌رو هستند. این وضعیت مغایر با سه اصل تأکیدشده در اسناد بین‌المللی حقوق اقلیت‌ها یعنی نبود محرومیت، نبود تبعیض و نبود جذب اجباری است که در کنار حق موجودیت اقلیت‌ها مطرح می‌شوند.

به‌نظر می‌رسد ریشه نقض حقوق برخی از اقلیت‌ها در ترکیه در مرحله اول از قانون اساسی نشأت می‌گیرد که بر محوریت هویت ترکی تدوین شده و به‌دلیل انکار اقلیت‌ها، با اسناد بین‌المللی حقوق اقلیت‌ها منافات دارد. بنابراین رویکرد ترکیه به اقلیت‌ها جنبه سیاسی دارد نه حقوقی. هیچ تضمینی قانونی در ترکیه برای اجرای حقوق پیش‌بینی‌شده برای اقلیت‌ها در اسناد بین‌المللی وجود ندارد و محدود امتیازها به اقلیت‌ها به‌ویژه در سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۱ بیشتر در چارچوب اقدام‌های موردی دولت بوده است نه تغییر در قوانین. اگرچه میزان پیوند قومی با نژاد ترک یا پیوند مذهبی با مذهب سنی حنفی بر وضعیت اقلیت‌های اوراسیایی تبار ترکیه تأثیرگذار است، به‌دلیل رویکرد ترکیه، بیشتر اقلیت‌ها با دگرگونی زبانی، مذهبی و فرهنگی روبه‌رو شده‌اند؛ به‌طوری که در یک قرن اخیر تعداد برخی از اقلیت‌ها مانند چرکس‌ها، گرجی‌ها و ارمنی‌ها تا ده برابر کاهش یافته است. ترکیه برای ارتقای وضعیت اقلیت‌های اوراسیایی تبار و دیگر اقلیت‌ها به سطح معیارهای حقوق بین‌الملل، نیاز به تغییر رویکرد سیاسی به حقوقی دارد. اولین گام‌ها در این روند، پذیرش اقلیت‌های چهارگانه عُرُفی در قانون اساسی، پیوستن به اعلامیه اقلیت‌ها، توقف جذب اجباری اقلیت‌ها و ترکی‌سازی آن‌ها، آموزش تاریخ و فرهنگ اقلیت‌ها در کتاب‌های درسی برای مقابله با نفرت‌پراکنی، انجام اصلاحات در قوانین بازمانده از دوره عثمانی، ارائه آمار واقعی از اقلیت‌ها و ترویج چندفرهنگ‌گرایی است.

References

- Aitchson, Jean (1995), *Language Change: Progress or Decay?*, Cambridge University Press.
- Alik (2016), "Jathlig Aram I filed a Lawsuit against Turkey in the European Court of Human Rights", Dec. 15, Available at: <https://alikonline.ir/fa/news/political/item/2249>, (Accessed on: 17/7/2019).
- Ardabili, Mohammad (2008), *International Criminal Law*, Tehran: Mizan [in Persian].

- Arkan, Maedeh (2015), "The Situation of Linguistic and Racial Minorities in Turkey", **International Center for Peace Studies**, Available at: <http://peace-ipsc.org/fa/3756>, (Accessed on: 9/11/2019).
- Avedian, V. (2013), "Recognition, Responsibility and Reconciliation: the Trinity of the Armenian Genocide", **Europa Ethnica**, Vol. 70, pp. 77-86.
- Azizi, Sattar (2014), "Peace, Justice and Democracy in Multi-Ethnic Societies", **Journal of Human Rights**, Vol. 9, No. 17, pp. 23-48 [in Persian].
- Babaei, Ali (2006), **Culture of International Relations**, Tehran: Political and International Studies [in Persian].
- Baddeley, J. (1988), **The Russian Conquest of the Caucasus**, London.
- Beigzadeh, Ebrahim (2011), "Cultural Rights of Indigenous Peoples and Minorities", **Journal of Legal Research**, No. 7, pp. 279-314 [in Persian].
- Cagaptay, Soner (2007), "Turkish Nationalism and the Minorities in the 1930s", **Journal Middle Eastern Studies**, Vol. 40, pp. 86-101.
- Capotorti, F. (1977), **The International Protection of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities**, United Nations Economic and Social Council.
- Çelik, Buket (2016), "Artvinli Gazeteci, Günümüzde Türkiye'de Yaşayan Gürcü Halkını Araştırdı", **Artvin Dergisi**, Vol. 8, No. 6, pp. 49-63.
- Dewdney, J. (2018), **Ethnic Groups in Turkey**, Britannica.
- DFwatch (2016), "Schools in Turkey to Start Teaching Georgian Language", Available at: <https://dfwatch.net/schools-in-turkey-to-start-teaching-georgian-language-27237-31380>, (Accessed on: 12/9/2018).
- Dorian, N. (1999), "Western Language Ideologies and Small-Language Prospects", **Endangered Languages**, Cambridge University Press, No. 10, pp. 3-21.
- Ergil, D. (2000), "The Kurdish Question in Turkey", **Journal of Democracy**, Vol. 11, No. 3, pp. 221-238.
- Fazaeli, Mostafa (2017), "Supporting Religious Minorities in the International Human Rights System", **Journal of Comparative Research in Islamic and Western Law**, No. 11, pp. 113-142 [in Persian].
- Göksel, Diba (2013), **Turkey and Georgia: Zero-Problems?**, German Marshall Fund of the United States.
- IRB (1999), "Turkey: History and Current Situation of the Circassians", Available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6ad7d2c.html>, (Accessed on: 27/8/2019).
- Jones, A. (2013), **Genocide: a Comprehensive Introduction**, Routledge.
- Karimova, N. (2001), **Minorities in Turkey**, Swedish Institute of International Affairs, Stockholm.
- Karlsen, G. (1998), **Freedom of Religion in Turkey**, The Norwegian Helsinki Committee .
- Karpat, Kemal (1985), **Ottoman Population, 1830-1914**, Madison: University of Wisconsin Press [in Persian].
- Kaya, A. (2006), "Political Participation Strategies of the Circassian Diaspora in Turkey", **Journal Mediterranean Politics**, Vol. 9, pp. 221-239.

- Kazemi, Ahmad (2005), **Security in the South Caucasus**, Tehran: Abrar Institute [in Persian].
- Kazemi, Ahmad (2006), **Pan-Turkism and Pan-Azarism**, Tehran: Abrar Institute [in Persian].
- Koolae, Elaheh (2012), **Politics and Government in Central Eurasia**, Tehran: Samt [in Persian].
- Kurban, D. (2007), **A Quest for Equality: Minorities in Turkey**, Minority Rights Group International, London.
- Kymlicka, W. (2010), **Minority Rights in Political Philosophy and International Law**, Oxford University Press.
- Melim, FR (1991), **Sheikh Shamil Daghestani**, Translated by Kaveh Bayat, Tehran: Cultural Research [in Persian].
- Modarressi, Yahya (2006), "Why and How Languages Die?", **Literary Text Research Quarterly**, Vol. 10, No. 30, pp. 83-106 [in Persian].
- Mohammadi, Abbas (2016), "A Look at the GAP Plan in Turkey", **Green World Monthly**, No. 5, pp. 53-54 [in Persian].
- Panoff, M. (1989), **Anthropological Culture**, Translated by Asghar Asgari, Tehran: Weiss [in Persian].
- Parvand, Sh. and Zahra Sobhani (1994), **The Background of Understanding Turkish Society and Culture**, Tehran: Center for International Cultural Studies and Research [in Persian].
- Paul, M. (2009), **Ethnologue: Languages of the World**, Dallas: SIL International.
- Pejic, J. (1997), "Minority Rights in International Law", **Human Rights Quarterly**, Vol. 19, No. 22, pp. 666-685.
- Pillay, N. (2012), **Promoting and Protecting Minority Rights**, United Nations.
- Quora (2019), "Zaza People in Turkey", Available at: <https://www.quora.com/Kurdistan/Is-the-zaza-people-in-Turkey-actually-kurds>, (Accessed on: 19/4/2020).
- Rehman, J. (2000), **The Weaknesses in the International Protection of Minority**, Nijhoff Publishers.
- Selçuk, Orçun (2019), "The Erdoğanization of Turkish Politics", **Southeast European and Black Sea Studies**, Vol. 19, No. 3, pp. 541- 564.
- Serdar, A. (2019), "Evidence on the Laz of Turkey", **Ethnicities**, Vol. 19, No. 13, pp. 137-151.
- Shaw, M. (2008), **The Definition of Minorities in International Law**, British Legal Academic.
- Soner, A. (2008), "Emigration of Non-Muslims from Turkey", **Journal Ethnic and Racial Studies**, Vol. 31, No. 2, pp. 358-389.
- Thornberry, P. (2000), **International Law and Minority Law**, Translated by Akbari Aghaei, Tehran: Research Institute for Strategic Studies [in Persian].
- Toktas, S. (2010), "The EU and Minority Rights in Turkey", **Political Science Quarterly**, Vol. 124, No. 4, pp. 697-720.
- Turkey Progress Report (2014), **Commission Staff Working Document Turkey 2014**, European Commission, Brussels, Available at:

<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a727ff4c-4fc7-11e4-a0cb-01aa75ed71a1>, (Accessed on: 15/4/2020).

UN Human Rights Committee (HRC) (1993), “CCPR General Comment No. 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion)”, UNdocs, Available at: <https://www.refworld.org/docid/453883fb22.html>, (Accessed on: 9/2/2020).

UN Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights (2005), “Commentary of the Working Group on Minorities”, UNdocs, Apr. 5, E/CN.4/Sub.2, Available at: <https://undocs.org/en/E/CN.4/Sub.2/AC.5/2005/2>, (Accessed on: 27/5/2018).

Uslu, E. (2009), “Erdogan Initiates Debate over Turkey Minority Rights”, **Eurasia Daily Monitor**, Vol. 6, No. 101, pp. 78-89.

Zeldin, Wendy (2011), “Turkey: Minority Religious Congregation Property to be Returned under Historic Measure”, **Global Legal Monitor**, Available at: <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/turkey-minority-religious-congregation-property-to-be-returned-under-historic-measure/>, (Accessed on: 9/6/2019).

“В Целом Сегодня Можно Говорить Примерно о 50 тыс. Проживающих в Турции Россиян” (2009), **Консул**, Vol. 19, № 4, декабрь, на сайте МИД РФ, сс. 11-19.